

A Kazinczy-net régen és manapság

Évek óta mosolyogva emlegettük, hogy egyetemista korunkban tanultunk egy olyan jelenségegyüttesről, a magyar felvilágosodás kezdeteiről, melynek hirtelen előállása megmagyaráz(hat)atlan. Az tudniillik, hogy a szellemileg teljesen más beállítódású XVIII. század utolsó harmadában, egyik napról a másikra, erőteljesen jelentek meg új eszmék, és bizony nem kielégítő magyarázatnak tűnt, hogy Bécsről van szó és az ún. testőr-írókról. Azt hiszem, hogy – bár ez sem teljes magyarázat – a szabadkőműves-páholyok kiépülése áll a háttérben, mely páholyok egy összeurópai mozgalom műhelyei voltak, közösségjobbító törekvésekkel (mind a páholyok, mind a külső, „profán világ” javításának szándékával). Ami immáron Kazinczy Ferencet, e derék szabadkőművest illeti, őt én aligha tudnám elképzelni a „lőzsik” – ő nevezte így a páholyokat – közege nélkül, és elegendő bepillantani csak hatalmas levelezésanyagába, hogy érezzük, e közeg egész munkássága szempontjából kiemelkedő fontosságú.

Természetesen a Mária Terézia-féle (első) betiltás után – de a virágnak megtiltani nem lehet – az írásbeli érintkezésben megnőtt a szerepe a rendkívül bonyolult, szerteágazó kőműves szimbolikának, ami a páholyon belüli rituális munka alapját, a rítus alapját alkotja. E szimbolika magával hozott egy belső nyelvet, mai kifejezéssel egy belső kódrendszert, és ezen a belső nyelven árnyaltan lehetett kommunikálni. Az idén, augusztus közepén ismét összegyűlt három napra a Tokaji Írótábor. Én a meghívottak egyike voltam (kerekasztal-beszélgetésekre, irodalmi-nyelvi ügyekről), örömmel vettem részt benne, mert jól érzem magam Tokajban. Nos, kisbuszokkal fél napra a társaság kirándulni ment Széphalomra, és a „plenáris” után megnéztük az állandó Kazinczy- emlékkiállítást.

Előbb itt tennék egy kis kitérőt, a kézfogásról mint olyanról beszélnék. Az általános kézfogásról, és nem a kőműveskézfogásról. A kiállításon látható egy Orlay-Petrich Soma festette kép. E képről nemrégiben Pomogáts Béla írt szépeket, mintegy az irodalmi folytonosság ábrázolását látva benne. Van előtér és háttér: a háttérben, tisztelgő távolságban tekintélyes urak állnak körül két embert. Most már a magam képleírását folytatom: a két úr az idős Kazinczy Ferenc és a nála jóval fiatalabb Kisfaludy Sándor. Számomra kissé komikus,

teátrális távolságból, mintha két ügyetlen balett-táncos lennének, mintha öles tánclépést tennének, egymás felé fordulnak, és kezet ráznak egymással. Kazinczy átadja az irodalmi vezér szerepét a következő nemzedéknek. És a Kazinczy-életműben nekem is megvan a magam kedvenc kézfogás-jelenetem: Kazinczy Ferenc és Angelo Soliman első kézfogása, ami szintén nincs híján a jelképiségnek, hiszen maga a kőműveslét is kézről kézre jár, személyes ismeretség révén kerülhetünk a „kereső” állapotba, aki még nem beavatott, de az kíván lenni. Európába került egy afrikai származású, fekete bőrű „szerecseny”, aki belépett a szabadkőművességbe, majd erre-arra látogatott, mígnem megtelepedett Bécsben. A származása és a bőrszíne miatt kuriózum volt ő 1786-ban, a páholyok kézről kézre adták, természetes hát, hogy Kazinczy meg kívánt ismerkedni vele. Ha a *Pályám emlékezete* című rendkívül izgalmas prózát olvassuk, látható, hogy e pálya csupa utazás, kapcsolatfelvétel, szervezés. Az egyes könyvek beszámozott szakai többnyire egy helységnévvvel kezdődnek, de igen jellemző a *Magyarországi utak* szövegegyüttes címe is. Nos, Kazinczy hallott arról, hogy Angelo Soliman Bécsben van, azt a tanácsot kapja – mint a Második könyv Első szak 12. cikkelyében elmeséli –, hogy „küldj neki egy pár butellia tokajit, ...de nem a minél erősebbet, hanem a minél édesebbet, s kénytelen lesz hozzád eljönni”. Életükben a legelső találkozás feltételei ilyenformán adottak lévén, olvassuk az elbeszélést: „Midőn belépék, Angelo turbánnal, csíkos nyári dolmányban s világos színű kaftánban álla előtttem, felém fordítá ki tekenősbéka-színű tenyerét, nekem jött, megcsókolt, s köszönte ajándékomat. Az a gordovány-színű arc fejrő fogaival és szemeivel el nem borzaszta; szerecsent látni nem volt új dolog előtttem, de az a tekenősbéka-színű tenyér elborzaszta.” Itt szabadkőműves-kézfogásról volt szó, s egyébként Kazinczy tudta, hogy az afrikai király gyermeke ’minden jók megbecsülését’ megszerezte tudományával és erkölcsiségével. De ahogy leírja a kezet és a kézfogást! És az is kézenfekvő, hogy az afrikai idegen nem véletlenül a Szabadság–Egyenlőség–Testvériség három gráciájának közösségében kapott és lelt helyet. Kazinczy természetesen levélváltásba kezdett vele, a fennmaradt írások olvashatók a standard, Váczy kiadta levelezésanyagban (általános szlengben a KazLev-ben). Ami Angelo Soliman további sorsát illeti, a történet kissé morbid. A történet elejét még maga Kazinczy jegyezte le, ugyanebben a szakaszban olvasható (de vigyázat, nem minden kiadásban!, az 1956-ban megjelent változatból a kézfogás folytatása hiányzik, de megvan a Magyar Remekírók sorozat 1979-ben megjelent Kazinczy-kötetében). Nos, „Angelót guta sújtá le s a Grabenen, 1796. november 21-én, élete 75. esztendejében. Az orvosi kar rendelést teve, hogy a test nekik adassék által, midőn kivivék a temető felé. Megnyúzák azt, kitömték bőrét, s felültették az elefántra, mely a természeti dolgok múzeumában kitömvé áll.” De ez a borzalom még nem

elég. Amiről Kazinczy már nem tudhatott, az 1848–1849-es szabadságharcban, amikor Bécset fenyegettük, az ágyúk némi párbeszédet folytattak egymással. Azok az ágyúk, amelyek még ebben az időszakban sem voltak kimondottan precíziós műszerek, és a pontatlansághoz osztrák oldalról az egyik ütegnél rásegített az alkohol is. Néhány ágyúgolyó a Természettudományi Múzeumot találta el, és benne a rég halott, kitömött Angelo Solimanót.

De térjünk vissza a kőműves szimbolikához és a belső beszédhez, és térjünk vissza Széphalomba! A plenáris ülés után Kazinczy sírjánál koszorúzásra került sor, több hosszabb-rövidebb ünnepi beszéddel. Én kicsit a társaság mögött álltam, egy egri hallgatólánnyal beszélgettem, mulatandó a lassan múló időt. De közben – a sír körül igen sok az akácfa – letörtem egy kis akácfaágat, és a kezemben tartogattam. Az akácág a kőműves szimbolika egyik hangsúlyos, fontos eleme, ám ettől függetlenül – hál’ istennek – senki nem törődött ezzel, vagyis észre sem vették. Egyetlen idős urat kivéve, akit évek óta ismertem, de a társaság zártsága nem engedi meg, hogy leírjam a nevét; kissé távolabbról, mosolyogva, rendkívül szeretetteljesen nézett rám (ránk): ő értette a letört akácfaág szimbolikáját, ismerte a belső kódrendszert, a belső nyelvet.

(Miután a hivatalos koszorúkat elhelyezték, s a társaság lassan szétszórt, az ágacskát letettem a koszorúk mellé. Hogy ilyen emlékezés is legyen ott, aznap.) Nos, hosszú ideje nem tudom elképzelni a mi Kazinczynkat e közeg, a páholyok miliője nélkül. És ha ezt összekapcsolom rendszeres, már-már állandó utazásaival, elmondom, mit gondolok a Kazinczy-netről. A kőműves a gyakorlatban is kell hogy képviselje azokat az általános, a filantróp, az erkölcsi és a társadalmi eszméket, melyekért közössége és ő „odabent” dolgozik. Amikor Kazinczy elhatározta, hogy rendet visz a káoszba, legyen az akár nyelvi, akár irodalmi vagy egyéb természetű program, a kőműves szempontból második generáció tagjaként adott volt számára egy hálózat, Aranka Györgyétől Pozsonyig és Bécsig. Tehát ha a legkülönbébb ügy számára X-et vagy Y-t meg akarta nyerni, nem kellett a fejét olyan kerülő utakon törnie, ahogyan az illető megközelíthető. Ott volt a páholyok netje, a páholyok hálózata, s ezek látogatásával az akkori Magyarország nemesi-értelmiségi krémjével találkozhatott a kapcsolatfelvételnek ez a bajnoka. Tudom, hogy óriási levelezésanyagának készül egy javított és digitális változata, hiszen – minden tisztelet az övé – a Váczy-féle, immár egy évszázaddal korábbi kiadás nem a mai, szigorúbb szövegkiadási elvek alapján készült, az anyag pontosabbá tehető, valamelyest gazdagodott is azóta. Ha elkészül, a legkülönbébb keresőkkel jól felmérhető lesz e közegnek és Kazinczy munkásságának az összefüggése, pontosabban ennek az összefüggésnek a mértéke vagy mélysége. És megismétlem álláspontomat: ugyan számos dologra szintén csak részleges magyarázatot ad,

de Kazinczyt nem tudom elképzelni a szabadkőművesség mint háttér nélkül.

Ez meglehetősen kézenfekvőnek tűnik, ha például költeményeire, többnyire epigrammáira gondolunk. Erkölcsjobbító szándékai egyfelől valóban meglehetősen általánosak, de amikor a *rényről* ír, e versek mögött ott érzem a szabadkőműves 'derekasságnak' azt az ethoszát, melyet minden beavatottnak képviselnie és gyakorolnia kötelessége. Ami pedig az életmű megítélését illeti ma: létezik, s talán mindig is létezett egy olyan gondolkodásmód, amelyet prezentizmusnak nevezhetünk. A prezentizmus a mindenkori múltakat egyértelműen a jelen kiszolgáltatottjaivá teszi: a mindenkori jelen az, amely ítéel elevenek és holtak fölött. Agresszív és kizárólagosságra törő természete miatt – bármily nehéz is – én szívesen korlátoznám, szívesen kényszeríteném keretek közé; de most éppen ezt a gondolkodásmódot teszem magamévá, vagy legalábbis használom fel. A prezentizmus azt mondja, hogy a fizikailag megholtak életművéből az van *jelen*, az él, az nem halott irodalom, amely szövegekkel a jelen irodalma játszik, amelyeket felhasznál, akár parodizálva, akár megtagadva, akár megerősítve, akár ironizálva. Nos, azt hiszem, Kazinczy költészete halottnak mondható, poétikai mögöttese, nyelv- és költészeteszménye a mai költői gyakorlatnak vajmi keveset, érzésem szerint semmit nem mond. A korszak néhány szakkutatója is így véli: Kazinczy költészete *illisible*, olvashatatlan, így a prezentizmus csak elejteni tudja. A levelezés ismét más természetű anyag: alapvetően hallatlanul értékes információforrás, és izgalmas a kapcsolatteremtés és ennek fenntartása, no meg a természete szempontjából. Több kutató is úgy véli, hogy ami igazán időtálló és olvasható is, az a Kazinczy-próza, a középpontjában a két memoár, a *Pályám emlékezete* és a *Fogságom naplója*. Ha azt a kérdést tesszük föl, hogy a Kazinczy-életmű ösztönözte-e az eleven, a mai, az élő irodalmat, először azt mondanánk: nem. Pedig dehogynem! Van egy költőnk, akinél – sok más mellett – igen erősen jelen vannak a Kazinczy-szövegek. Kovács András Ferencről van szó, és csak egyetlen példára utalnék tőle. Van egy olyan verseskötete, amelynek igen csekély visszhangja volt – érdemtelenül, teszem hozzá –, ellentétben más versesköteteivel. Az *Üdvözet a vesztésnek* című kötetecskéről van szó, a Héttorony Könyvkiadó adta ki, év nélkül, s benne 1983 és 1993 között írt versek olvashatók, vagyis a román forradalmat megelőző és közvetlenül követő évekből. Fel szeretném hívni a figyelmet a kötetzáró versre. A záró vers eleve azt jelenti, hogy kötetkompozíciós szempontból kiemelt helyen áll, maga a helye önmagában fölerősíti fontosságát. A címe: *Erős várunk nekünk a Kufstein*. Hosszú vers ez, 16 oldalon. Kovács András Ferenc írt már hosszú verset (ezek olykor cím nélküli külön költemények összefüggő mikrociklusának tekintendők), mint például a *Novecento*, de erről lehet tudni, hogy az elioti–poundi *Waste Land* (Pusztaság vagy Átokföldje) a „tündéri

mintaképe”, a beúszó, kurzivált, idézőjel nélküli idézetmorzsákkal, a többnyelvűséggel, a nagyon laza epikus alapszállal. Az *Erős várunk nékiünk a Kufstein* nem ilyen. Egyetlen, összefüggő hosszú vers. „Gyártási titkát” a költő a mű végén, egy függelékes költeményben mondja el:

Zárszó

(Súlyosan kattan, mint zárban
a foglár kulcsa, ha fordul...
Nem verset, hanem prózai vázlatot,
afféle versdokumentumot szerettem
volna írni. Innen a futólagosság,
a pillanatnyiség a konstrukcióban.
Persziflázs, pasztis, parafrázis.
Ez lett belőle... Gyors kis jegyzetek,
improvizációk és rengeteg trükk,
kollázs, vendégszöveg. Természetesen
és elsősorban Kazinczytól. Az idézetek
forrásai gondolom fölismerhetőek...
Az egyenetlen monumentum pedig elkészült.
Két hét alatt. Széphalom mesterét köszönti.
Avagy az ún. magyar jakobinusokat. Vajon
voltak? Vajon vagyunk? Ujjunk begyéből
vér serken ki... Simogatás ez. Mementó.
Figyelmeztetés... Súlyosan kattan,
könnyörtelenül, többszörösen, miként
a foglár kulcsa ha fordul a zárban.)

Már innen sejthető, hogy a költemény tud a szabadkőművességről, de hogyan tudna. Például: „Ah, te művészlélek, lengeteg illuminátus”, „Üdvtnok, titkos cathecismusok”, „Nem kell ahhoz Voltér, Russzó” stb. A hosszú vers egységét az egyes belső egységek rendre visszatérő kezdése teszi érzékelhetőbbé: „*Sie, Herr von K. / Ön K. úr. / Közlik majd veled. / Ha nem tudnád.*” Persze mintha e mű megerősítené az irodalom történetéseit abban a

kérdésben, hogy mi az időtálló a Kazinczy-életműben, hiszen a legtöbb idézet a *Fogságom naplójából* való. Talán az akácfaág még nem hervadt el teljesen a síron Széphalomban.